

Ante Kusić

ALBERT VELIKI — PRIRODOSLOVAC I TEOLOG

Jedno od prvih djela koje je Albert objavio vjerojatno već prije 1242. pod naslovom *De natura boni* raspravlja o pojmu dobra i o temeljnim krepostima. Kao profesor u Parizu napisao je *De incarnatione*, *De resurrectione*, *De quattuor coaequaeis*, *De homine*. U Parizu je napisao i komentar na »Sentencije« Petra Lombarda, a kao profesor u Kölnu komentar na Pseudo-Dionizija. Toma Akvinski tada je slušao njegova predavanja o *De divinis nominibus* Dionizija, kao i ona o *Ethica Nicomachaea* Aristotela. Parafrazama tekstova Albert je dodavao razne »digressiones«.

Jedan niz Albertovih djela počinje djelom »Physica«. Tu se nalaze: *De generatione et corruptione*, *De coelo et mundo*, *De natura loci*, *Metheora*, *De mineralibus*, *De anima*, *De nutrimento*, *De sensu et sensato*, *De intellectu et intelligentia*. Knjigu *De vegetalibus* napisao je na temelju Aristotelovih djela s područja životinjstva. Od matematičkih djela nije sačuvano nijedno, osim komentara na Euklida. Prije Metafizičke napisao je i drugi komentar na Nikomahovu Etiku. U tu radnu fazu spada i djelo *Liber de causis*.

Drugi niz parafraza odnosi se na Aristotelova djela s područja logike. Taj je niz počeo s djelom *De universalibus*.

U *De unitate intellectus contra Averroistas* Albert se suočio s duhovnim previranjima svoga doba. U tom djelu on brani besmrtnost i mnoštvenost individualnih duša.

Kronologija Albertovih komentara o biblijskim tekstovima prilično je problematična. Ne zna se da li je prije komentirao evanđelja ili proroke ili knjigu o Jobu. Danas postoje sumnje o autentičnosti nekih njegovih spisa o Euharistiji. Smatra se da je neke vlastite tekstove unio u ta djela Albertov sekretar Gottfried di Duisburg. Danas se smatraju neautentičnima stara izdanja Albertovih djela o Psalmima i Apokalipsi. Isto tako smatraju se neautentičnima neki spisi s alchemističkim

i magijskim sadržajima. Tako npr.: »Semita recta«, «De secretis mulierum», »Speculum astronomiae«, »Summa naturalium«, itd.¹

Albertovo shvaćanje važnijih problema prirodoslovlja

a) Kozmologija i kozmogonija

Kao i ostali učenjaci njegova doba, Albert prihvaća postojanje samo četiriju elemenata. To su zrak, voda, vatra i zemlja. Ti se elementi međusobno miješaju. U tom miješanju treba gledati fizički razlog pojava na Zemlji. Zemlja je nepomično središte svijeta. Oko Zemlje kruže sferički sistemi Mjeseca, Merkura, Venere, Sunca, Marsa, Jupitera, Saturna i zvjezdanog Neba. To posljednje — Nebo jest tijelo prije svakog drugog »tijela« kao elementa. Za razliku od ostalih »tijela«, Nebo je bez težine i lakoće. Nebo ipak nije beskonačno, jer — nijedno tijelo ne može biti beskonačno. Ni u varijanti prihvaćanja beskonačnog broja atoma, kako su učili Demokrit i Leukip! Ni »Nebo« ni ikakvo drugo tijelo, ni »svijet« ne smiju se shvatiti kao Prvi Uzročnik, jer »Uvijek-Biće i Nekada-Nebiće nisu iste naravi niti su iste moći«.²

Albertu je poznato da Zemlja nije ploča nego kugla, i da je relativno malena.³ Ona je svakako u stanju »mirovanja u sredini svemira«. Samo »Nebo« ne spada u elemente od kojih je sastavljena Zemlja. Nebo jest tijelo, ali ne na način kako su to zrak, voda, vatra i zemlja. Nebo je nesastavljeno i oplemenjeno tijelo. Nebo je »peto tijelo«, i ono je direktni »pokretač« za gibanje ostalih tijela u svijetu.⁴ Za »nebo« ne može se reći, kao za druga tijela, da se nalazi »na mjestu« — u smislu dimenzioniranog lokaliteta.⁵ Ipak, čitavo »nebo« svaki dan opiše savršeni krug okrećući se oko Zemlje kao središta svijeta.⁶ Prema starima, ističe i Albert da veličina Zemlje, kugle, odgovara vrijednostima: »Krug opsega Zemlje (circulus revolutionis) iznosi 24 tisuće milja, a zaobljenost (rotunditas) iznosi 20 tisuća i četrdeset milja, dok je veličina promjera Zemlje 927 milja.«⁷ (Milja = miliarium, a to je »četiri tisuće lakata«).

Po Albertu, »sve zvijezde primaju osvjetljenje od Sunca«⁸, jer Albertu i nije moglo biti poznato da druge zvijezde mogu biti užarene. On ističe da nisu užarene (»non sunt igneae«) ostale zvijezde.⁹

¹ Usp. *Enciclopedia filosofica*, Sansoni ed., Firenze 1967., str. 153-154.

² *De coelo et mundo*, (iz izdanja »Opera omnia«, Institut Alberta Velikog u Kölnu, Monasterium Westfalorum in aedibus Aschendorff, od 1954. pa dalje. Sva izdanja dalje nav. pod oznakom »Aschendorff«), Aschendorff, str. 100.

³ Nav. dj., str. 199. i str. 201.

⁴ Nav. dj., str. 11, 12. i dalje.

⁵ Nav. dj., str. 130.

⁶ Nav. dj., str. 34.

⁷ Nav. dj., str. 201.

⁸ Nav. dj., str. 153.

⁹ Nav. dj., str. 142, 47 ss.

Današnja fizika ne prihvaća Albertovu tvrdnju po kojoj »nemoguće je da nešto teško bude sastavljeno od dvije neteške stvari«. ¹⁰ Albert nije poznao »komplementarni« karakter subatomske čestice. On nije poznao ni zakon gravitacije. Međutim, njegovu oštrom oku nije izmaknula, među ostalim i gravitacijski-uvjetovana, pojava da »muškarci kad padaju s visoka, češće padaju izvrnuvši se na leđa, dok žene češće padaju na način da sjednu«. ¹¹ Budući da mu nije poznat zakon gravitacije, nije osjetio potrebu da pobija mišljenje onih što tvrde: »Kad čovjek hoda s nogama okrenutim prema dolje, onda je nužno da antipodi hodaju s nogama okrenutim u zrak...«. ¹², a ne prema zemlji. Po Albertu, nadalje, »horizont« kao takav jest »mjesto gdje se nalazi vatra«. ¹³ U »Horizontu« se vatra počinje »mijenjati u zrak«. ¹⁴ Ne možemo mu zamjeriti što nije poznao ulogu kisika u stvaranju vatre i u sagorijevanju, kad njegovo doba nije još znalo za Mendeljejev periodički sustav elemenata. S istim razlozima povezana je Albertova postavka da je »svojstvo Sunca to da pokreće vatru«, ¹⁵ te da daje svjetlost svima drugim zvjezdama. ¹⁶ Međutim, Albert, unatoč tome, uočava »pomoću matematike (per signa mathematica)« ¹⁷ i po »okrugloj sjeni Zemlje« ¹⁸ da Zemlja ima oblik kugle (sphaericae figurae), pri tome krivo misleći da je nastanjiv samo onaj dio Zemlje »koji se dijeli u Aziju, Afriku i Evropu«. ¹⁹

Protiv Demokritova i Leukipova učenja, da je svijet sastavljen od neograničenog broja atoma, Albert zaključuje: »Sva tijela ovog svijeta nisu sama lagana niti su sama teška, nego su neka lagana i neka su teška, te k tome ograničena po obliku, veličinama i mjestu. Svijet, sastavljen od takvih tijela nužno je ograničen.« ²⁰ Prema Albertu, ograničenost svijeta slijedi i iz same naravi »kvantiteta« u svijetu: »Kao što među brojevima nema ni jednoga koji se ne bi mogao podvostručiti, zbog čega onda nijedan predloženi broj ne može biti beskonačan, a beskonačno se ne može udvostručiti, tako ni u kontinuumu svijeta (in continuis) ne može se dopustiti postojanje kvantitete koju nije moguće umski podvostručiti. A sve što je umski udvostručivo, ono je ograničeno. Dakle, nikakava kvantiteta koja se može umski zamisliti nije beskonačna...«. ²¹ Dalje, svijet nije vječan ni zbog toga što je u njemu sve u gibanju, dok, međutim, »ništa što je vječno nije takvo da se mora roditi i prestati (generatio et corruptio)«. ²² Ono

¹⁰ Nav. dj., str. 206.

¹¹ Nav. dj., str. 111.

¹² Nav. dj. str. 248.

¹³ Nav. dj., str. 197.

¹⁴ Nav. dj., str. 63.

¹⁵ Nav. dj., str. 265.

¹⁶ Nav. dj., str. 153.

¹⁷ Nav. dj., str. 199.

¹⁸ Nav. dj., str. 199.

¹⁹ Usp. *De natura locorum* iz »Opera omnia« od Borgneta, 1891, vol. IX. »Parvorum naturalium«, pers prima, str. 546.

²⁰ *De coelo et mundo*, Aschendorff, str. 53.

²¹ Nav. dj., str. 54.

²² Nav. dj., str. 91.

što je vječno ne može niti nastati niti prestati, misli Albert. Međutim, ipak ne nastupa kategorički pred peripatetičarima kad ovi prihvaćaju mogućnost vječnosti vremena. Stoga kaže: »Premda mi smatramo da je vrijeme imalo svoj početak, i to po stvaranju, to se ipak ne može spoznati pomoću filozofije, nego po proročkim knjigama...«²³ Takvo izbjegavanje kategoričkog govorenja o vremenskom početku svijeta i o vječnom vremenu za Alberta vrijedi u odnosu na strogo fizikalne odrednice tog pitanja. Međutim, kad se prijede s fizike na ontologiju, Albert postaje sigurniji. Tako npr. oštro razlikujući »prošlost« kao neispunjenost stanovitim bitkom i »budućnost« kao ispunjenost stanovitim bitkom, Albert kaže: »Jedna je stvar *potencija prošloga* i druga je stvar *potencija budućega* te se vara onaj tko jednostavno prenosi prošlost u budućnost»,²⁴ tj. tko prihvaća samodostatnu mogućnost vječnog tijeka vremena. Na drugom mjestu Albert zapaža: »Ako bi se reklo da je vrijeme beskonačno u budućnosti, onda bi trebalo da ima početak u trenutačnome sada.«²⁵ To bi, međutim, vodilo u nemogućnost razlikovanja između biti i nebity, postojati i nastajati; u nemogućnost razlikovanja između sadašnjosti i budućnosti, te, konačno, između vječnosti i vremenitosti.

U vezi s vremenitošću trajanja svijeta, o Bogu treba reći ovo: »... Prvi Uzrok bogat je u samome sebi... i sposoban je darivati samoga sebe; On sâm nije, dakle, za onaj prvi član pokrenutih bića u svijetu pravi i njima razmjerni pokretač. Ti i mi nesumnjivo dopuštamo tvrdeći da blagoslovljeni i slavni Bog nije u razmjeru s bilo čime pokrenutim.«²⁶ Što je onda »pravi i razmjerni«, direktni pokretač vremenskog gibanja stvari u svijetu? To je, odgovara Albert u duhu kozmogonije svoga vremena, »ili duh Neba, ili um Neba, ili pokretač prvog neba (među sferama ... do Zemlje, m.o.), pa kako god mi njega nazvali.«²⁷ Ovdje i Albert prihvaća postojanje stanovite duše svijeta. Ta je duša svijeta, prema Albertu, »odvojena supstancija, koja nije ni akt nekog tijela ni njegova dijela, niti ona ima ikakvo djelovanje na nebo, osim što mu ulijeva (snagu za) lokalno gibanje.«²⁸ Albert bez suprotstavljanja navodi mišljenje: »nebo je životinja koja se hrani sokovima oceana, kako su to govorili egipatski svećenici.«²⁹ Svijet je, prema Albertu, stvoren iz »apsolutnog ništa«. Međutim, on to ne želi dokazivati, i ostaje pri tvrdnji: »Mi vjerujemo (credimus) da je svijet imao svoj početak iz stvaranja.«³⁰ Za Alberta je mjerodavno ovo: »Zakon Mojsijev govori da je svijet načinjen iz ništa, i to ne rađanjem, nego baš stvaranjem.«³¹ Međutim, nikako ne smijemo Božje posredništvo shvatiti

²³ Nav. dj., str. 98.

²⁴ Nav. dj. str. 102 (Podcrtao A. K.)

²⁵ Nav. dj., str. 98.

²⁶ Nav. dj., str. 138.

²⁷ Nav. mj.

²⁸ Nav. dj., str. 114.

²⁹ Nav. dj., str. 28.

³⁰ Nav. dj., str. 98.

³¹ Nav. dj., str. 214.

u smislu kao da je Bog nekakav sastavni dio neba («non continetur coelo»), nego — »Bog je u nebu radije kao Nerazdjeljivi Pokretač«,³² bilo u prostornoj ili vremenskoj zamisli podjeljivosti.

b) »Vječnost« svijeta i pojava čovjeka

U Albertovoj knjizi *O petnaest problema* brat Egidije, dominikanac, obraća se autoru riječima: »Casnom u Kristu — Ocu i Gospodinu Albertu nekoć biskupu ratisbonskom, brat Egidije, iz reda propovjednika, premda nedostojan, uz pozdrav 'U naukama slavimo Gospodina! Dolično sam naveo postavke što ih u školama naučavaju pariški učitelji, smatrani za najveće filozofe, i prenosim te postavke Vašem Očinstvu — kao onome koji doista prosvjetljuje umove, da te učitelje, već napadane u mnogim Kongregacijama, uništite (interimatis) duhom usta Vaših.«³³ Brat Egidije nabroja petnaest takvih problema. Među njima se nalazi i problem »da li je svijet vječan,« i problem »da li je ikada postojao prvi čovjek?« — Albert je odgovorio na svih petnaest pitanja. Na pitanje o vječnosti svijeta odgovara: »Vrste su nastale iz roda, pojedinačna bića od vrsta, tako da se svako mnoštvo produžuje prema izvornoj Jednoti (trahit se ad unitatem) ... Stoga je nužno zaključiti da je ono Najprvo Biće tu sličnost stvorilo u svim stvarima. Sve su stvari, dakle, nastale u svom postojanju. Nisu, dakle, vječne na način da nisu imale nikakav početak postojanja u svojoj supstanciji i u svojoj naravi.«³⁴ Na pitanje o postojanju »prvog« čovjeka Albert odgovara: »Svaki čovjek postoji u *doznačenom* vremenu. Međutim, nije moguće od beskonačnosti dobiti vremensku doznačenost (accipere signatum).«³⁵ Drugim riječima: Uz pretpostavku beskonačnosti nije moguće doći do nikakva o z n a č i v a vremenskog trenutka, pa je stoga u svim stvarima što su vremenski »označene i određene« nužno priznati postanak »nekog prvoga«, dakle — prvog čovjeka. Ali, za Alberta to i nije filozofsko pitanje. Zašto i kako?! »Kad filozof govori, on mora govoriti s razlozima razuma. A ne može se dokazati ni jedno ni drugo, niti da nije bilo prvog čovjeka niti da je nekada bio prvi čovjek. I premda se ni jedno ni drugo ne može dokazati kritičnim razlogom (ratione perspecta), ipak je vjerojatnije da je nekada bio prvi čovjek nego da ga nije bilo, jer — kod bića što imaju *zajedničku narav* jedan je i ulazak te naravi u njihovo postojanje, osim kad su ta bića rođena truljenjem (per putrefactionem).«³⁶ Albert se služi dokazom vjerojatnosti kojim se služi Aristotel, kao i Ciceron: »Ako u pustinji, nenadano se zaustavivši, pronađemo neku palaču u kojoj nema ništa osim lastavica, premda ne poznajemo graditelja koji je napravio palaču, mi ćemo ipak iz samog rasporeda palače biti odmah uvjereni da one lastavice nisu napravile palaču, nego da ju je znalčki (per rationem artis) napravio netko tko ima razum... Razumije je

³² Nav. dj., str. 23.

³³ *De XV problematibus*, Aschendorff, 1975. str. 36.

³⁴ Nav. dj., str. 38.

³⁵ Na istom mj.

³⁶ Na istom mj. (Podcrtao A. K.)

dakle prihvatiti da je prvi čovjek nastao stvaranjem, nego da nikada nije bilo prvog čovjeka.«³⁷

U vezi s pitanjem pojave čovjeka na zemlji nama se čine čudnovatima mnoga pitanja koja su se postavljala u Albertovo doba. Npr. ne možemo shvatiti kako su ozbiljni ljudi mogli postavljati ovakva pitanja: »Da li proslavljena tjelesa svetih ljudi svijetle jače od Sunca«; »da li su anđeli na Gospodinovu grobu tješili Mariju plačnim glasom«; da li će u paklu duše plakati«; »da li će u paklu ostati tjelesne strasti (vermis corporalis) . . .«³⁸

Pojava čovjeka vezana je uz stvaranje čovječjeg duha: duh je »unutrašnji princip života u tijelu, koje tijelo nije sastavni dio Boga«.³⁹ Ljudske »duše nastaju, ili stvaranjem Prvog Uzroka ili po umnom osvjetljenju (per intelligentiae illuminationem) unesenom u duhovnu silu koja oblikuje zametnu ćeliju«.⁴⁰ U svakom slučaju, »podići i dovesti neku stvar do postojanja spada samo po sebi na Onoga koji je Pr uzrok cjelokupnog postojanja svijeta . . .«⁴¹ Odviše antropomorfni oblici govorenja o stvarima koje su s Bogom u vezi jesu nešto smiješno. U tom smislu Albert govori: »Raspravljati o tome da li su imena svetih, u čast svetih, Božjim prstom ispisana na materijalnom nebu jest, kako se meni čini, čisto bulažjenje (deliramentum)«.⁴² Život čovječjeg duha, posebno onaj umni, prema Albertu, ne daje se svesti na samo tjelesne činioce: »Umni život čovjeka ne nastaje gibanjem 'neba', nego djelovanjem Prvog Uzroka.«⁴³ Funkcioniranje čovječjeg organizma Albert, kao i njegovi suvremenici općenito, tumači na svoj način. Tako npr. Albert smatra da Mjesec stvara sokove koji proizvode plimu i oseku, da Sunce stvara — direktnim načinom — život, da iz Venere nastaju oplodne stanice u ljudskoj vrsti, da Merkur određuje to da se sjeme muškarca i žene spoji jedno s drugim, itd.⁴⁴ Tome svemu ne smijemo se čuditi.

c) Botanika i zoologija

U sjemenkama biljaka djeluju dvije međusobno spojene sile — ona »impraegnans« (oplođujuća) i ona »impraegnata« (oplođena).⁴⁵ Albert govori o različitosti i anatomiji biljaka,⁴⁶ o boji i općim značajkama biljaka,⁴⁷ o sokovima u biljkama i njihovoj okolini — koji su sokovi (humores) razlog različitosti plodova što ih biljke daju.⁴⁸ Albert govori

³⁷ Na istom mj.

³⁸ *Problemata determinata*, Aschendorff, 1976, str. 46.

³⁹ Nav. dj., str. 48.

⁴⁰ *De XV problematibus*, str. 60.

⁴¹ Nav. dj., str. 53.

⁴² Nav. dj., str. 59.

⁴³ Nav. dj., str. 56.

⁴⁴ *De fato*, Aschendorff, str. 75-79.

⁴⁵ *Metaphysica*, Aschendorff, str. 350.

⁴⁶ *De vegetabilibus libri VII*, Berolini 1867., str. 56-102.

⁴⁷ Nav. dj., str. 133.

⁴⁸ Nav. dj., str. 168.

o različnom okusu sokova, plodova i sjemenki.⁴⁹ Sva je ta različnost ovisna o raspodjeli onih četiriju elemenata u samim biljkama i u njihovoj okolini.⁵⁰ Tako je npr. šupljikavost u tjelesima ovisna o elementu zraka.⁵¹ Albert je istraživač. Istraživanjem otkriva »vlastitosti biljaka prema mjestima koja im odgovaraju.«⁵² Govori o načinima izmjene jedne biljke u drugu.⁵³ Raspravlja, na temelju istraživanja, o svojstvima pojedinih biljaka: balzama, bora, cedra, čempresa, lovora, masline, loze itd. On govori o travama »po alfabetskom redu«⁵⁴: o kamomili, kopriivi, hizopu vlažnom i suhom. Govori o izmjeni divlje biljke u pitomu⁵⁵, o raznim gnojivima, o upotrebi vode za »sazrijevanje gnoja, onakvog kakav treba da bude«⁵⁶, o »liječenju polja, da postane plodno«⁵⁷, o navrtanju biljaka, o »njegovanju vrtova za zabavu«⁵⁸, o njegovanju loza u vinogradima itd. Za Alberta — svjetlost Sunca jest »otac biljaka«.⁵⁹ Unatoč svim naivnim tumačenjima o životu biljaka, neka Albertova shvaćanja nose u sebi dalekosežne intuicije. Albert govori npr. ovako: »U biljaka nalazimo okrugli oblik, slično stupu. Visina poput stupa prikladna je za uzrast biljke.«⁶⁰ U Albertovo doba nisu bili poznati pojmovi fotosinteze, klorofilnih zrnaca, osmoze, itd., ali očito — točna mu je slutnja izražena u navedenoj formulaciji. Tome slično, Albertu je ona oplođujuća »snaga neba ta koja proizvodi i oblikuje biljke, kao što i snaga muškarca u vezi s mjesečnim ciklusom žene«.⁶¹ Albertu je svaka biljka slična čovjeku: okrenutom naglavce. Naime: »Ako uzmemo sve dijelove biljke zajedno, tada... biljka ima oblik okrenutog čovjeka. Odozdo ima korijenje koje slični ustima, šireći se da odasvud prima hranu. U gornjem dijelu širi se radi dijeljenja grana. To se dijeljenje grana događa zbog dva razloga. Prvi je — materijalni, tj. obilje hrane. Drugi je — tvornički, tj. toplina Sunca sa svih strana dotiče stablo čineći da dođe do ključanja sokova (bullire faciens succum) i do njihova cijedenja (evocans ad exterius).«⁶²

Četiri elementa su razlog da »biljke posjeduju u sebi četiri sile: od Zemlje posjeduju vezanost uz mjesto (fixionem), od vode imaju to da su spojene i bez prekinutosti, od vatre imaju skupa vezanost uz mjesto i neprekinutost, a od zraka imaju prorijeđenost.«⁶³

⁴⁹ Nav. dj., str. 163-211.

⁵⁰ Nav. dj., str. 212.

⁵¹ Nav. dj., str. 219.

⁵² Nav. dj., str. 246.

⁵³ Nav. dj., str. 312.

⁵⁴ Nav. dj., str. 263-492.

⁵⁵ Nav. dj., str. 589-660.

⁵⁶ Nav. dj., str. 597.

⁵⁷ Nav. dj., str. 607.

⁵⁸ Nav. dj., str. 636.

⁵⁹ *De vegetalibus*, liber V., str. 58-59.

⁶⁰ *De vegetalibus*, Libri VII, Berolini, str. 129.

⁶¹ Nav. dj., str. 129.

⁶² Nav. dj., str. 129.

⁶³ Nav. dj., str. 219.

Kod Alberta ne nalazimo formulaciju Arhimedova zakona o gubitku težine zbog uronjenosti nekog tijela u vodu. Ipak čitamo ovaj tekst: »Ako je ... u nekom spoju velika i podjednaka proporcija zraka i zemlje, što neki nazivaju *mutakefia*, tada je polovina tako proporcioniranog dragog kamena (*lapidum*) uronjena pod vodom, a druga polovina pliva. Ako li u velikom stupnju zrak prevlada nad elementom zemlje, vidjet ćemo čitav dragi kamen da pliva iznad vode.«⁶⁴ Slično tome događa se i sa stablima: kad im je težina zraka nadvladala težinu zemlje, i ona plivaju nad vodom.

Ovdje ću navesti i neke teme iz zoologije, o kojima se govorilo u Albertovo doba, i kojima je posvetio istraživačku pažnju kolika je u to doba bila moguća. Albertova zoologija predstavljena je u komentiranju i dopunjavanju Aristotelove nauke o životinjskom svijetu. Iz samih tema može se naslutiti kako je Albert bio pronicljiv i istančan istraživački duh. On želi istražiti »zašto u lubanji čovjeka ima više brazda nego u lubanji životinja«; »zašto ravne obrve označavaju žensku mekoću i savitljivost, dok obrve savijene u luku prema nosu označavaju diskretnost i razum«; »zašto sve životinje, osim čovjeka, imaju pokretne uši«; »zašto melankolične životinje imaju duge uši«; »zašto mnoštvo i gustoća zubi označava dug život, a mali broj zubi i rijetki zubi kratak život«; »zašto su zubi kod čovjeka i svih drugih životinja, osim konja, u mladosti bijeli a u starosti crni« itd. Aristotelovim pitanjima iz zoologije Albert dodaje razna pitanja, npr. »Zašto se sol rastvara kad je stavimo u vodu a ne rastvara se ako je stavimo na zažareni crijep, ili u ulje, ili u med koji smo zagrijali do ključanja«; »zašto se ugašeni ugljen zapali pomoću kristala kojega okrenemo prema sunčevim zrakama«; »zašto je gledanje zelene boje za oko ugodnije od gledanja neke druge boje«; »zašto neki ljudi u velikoj vrućici izgube sposobnost pamćenja«; »zašto sjeverni vjetar koristi za rađanje muškarca i južni vjetar za rađanje ženskih osoba«; »zašto pljuvačka čovjeka ubija krastaču«; »zašto strijela premazana čovječjom pljuvačkom brže ubija progonjenoga«; »zašto kukavica postavlja svoja jaja u tuđe gnijezdo«; »zašto orao ubija ili izbacuje iz gnijezda mladunčad koja su cijukala okrenuta prema suncu«; »zašto ždral stoji na jednoj nozi dok spava«; »da li je ljudski zametak u četrdesetom danu nošenja velik kao oveći mrav« itd.⁶⁵ — Odgovore na ta pitanja nećemo ovdje obrazlagati. Oni su na razini tadašnjeg prihvaćanja postavke da postoje samo četiri elementa: zrak, zemlja, voda i vatra.

d) Medicinska shvaćanja

Albert se osobito bavio pitanjem zdravlja ljudi i životinja. U doba kad se nije znalo za kemijsko-farmaceutske laboratorije, medicinski je mogla biti veoma korisna i autosugestivna vjera u pomoć neke biljke, u pomoć izgovorenih riječi, uz sve ono drugo što je i samo iskustvo u životnoj praksi moglo otkriti i bez kemijskih analiza, otkrivši da su neke biljke zaista ljekovite u slučajevima pojedinih bolesti. Albert pi-

⁶⁴ Nav. dj., str. 223.

⁶⁵ *Quaestiones super de animalibus*, Aschendorff, 1955, passim.

še o načinima liječenja zubobolje, podagre, liječenja uskih prsa, slomljenih udova, vrtoglavice itd. Neki su od medicinskih spisa što se pripisuju Albertu apokrifni. Ovdje navodim edicije nekih medicinskih spisa iz 18. i 19. stoljeća po kriteriju da nose ime Alberta kao pisca. Stoga ne jamčim svaki put za autentičnost navedenog spisa. Evo nekoliko recepata iz knjige »Egipatske tajne — za ljude i stoku« (Bibl. Giesker 1874): »Uzmi cvijeta od oraha, trljaj s tim bradavice, one se liječe.«⁶⁶ — »Za ognjicu! Uzmi svježe jaje, skuhaj ga utvrdo oljušti ga, napiši na ljusku riječi + Aha + Wahn + froha. Pojedi to još vruće u tri zalogaja. Zatim posti.«⁶⁷ Tu je očito prisutan i element kultne magije! Ili možda sugestibilna vjera u znak križa ispred tih naoko bezveznih riječi?! Među receptima nalazimo i ovaj: »Kad bijesan pas ugrize zdravog psa, treba zdravome psu u ono što pije unijeti riječi Einium + Einium gossium + Stassus + Gott + Strassus.«⁶⁸ Imamo i recept za zaustavljanje krvi iz rane. Taj recept glasi: »Ako nema rarnnika, i ako rana nije prestala krvariti unatoč povezivanju, tada se istuče obični drveni ugljen u prah, i taj se prah pospe po rani. Ili — neka se govori: Isus Krist nosi svoj križ! Zašto? Jer to hoće! Krv, prestani teći kod N.N. +++ Devet puta.«⁶⁹ Protiv hladnoće i smrzavanja: »Lonac golubinjih otpadaka ovapneni se (calciniren) na snažnoj vatri i od pepela se pripremi lužina. Ako se time operu ruke ili noge, one neće zepsti ni kod velike hladnoće; lanene hlače i rukavice, oprane u toj lužini i poslije osušene, ostaju oko četrnaest dana izvanredno tople. I papir štiti od smrzavanja... — Ako je nužno u hladnim godišnjim mjesecima ići ili jahati kroz vodu, treba prije toga popiti toliko dobre rakije koliko se može izdržati. Zatim treba rakijom oprati glavu, ruke i noge, a gdje je moguće i čitavo tijelo. Poslije takve pripreme može se i nekoliko sati ostate u hladnoj vodi, a da se ne naškodi zdravlju.«⁷⁰ U knjizi »O tajnama žene«, koju se sada ubraja za sigurnošću u apokrifne spise, raspravlja se o znakovima da je žena začela, o znakovima da li je u materinu krilu dječak ili djevojčica itd. U toj knjizi, čije sam izdanje iz 1745. godine u Nürnbergu imao na raspolaganju, stoji ovo: »Ako trbuh postaje velik i okrugao s desne strane, to je znak da je začet dječak...«

U raznim receptima bili su prisutni magijski elementi medicinske preventive. Tako npr. u »Knjizi TAJNA Alberta Velikog« stoji ovo: »Kad neka žena ne može začeti, neka uzme u prah istučeni rog jelena, neka to pomiješa sa žuči od krave. To neka drži iznad sebe neko vrijeme. Neka zatim odspava, i ona će naskoro začeti.«⁷¹ Ili ovo: »Pramen vlasi

⁶⁶ *Egyptische Geheimnisse* . . . , Bibl. Giesker 1874, str. 4.

⁶⁷ Nav. dj. str. 24.

⁶⁸ Nav. dj., str. 25.

⁶⁹ Nav. dj., str. 7 (Puni naslov knjige glasi: Albertus Magnus, bewährte und approbierte sympathetische und natürliche EGYPTISCHE GEHEIMNISSE für Menschen und Vieh. Enthaltend: Eine Sammlung von zweihundert und fünfzig besonders magnetischen und sympathetischen Mitteln wider Krankheiten, körperliche Mängel und Uebel und zur Beförderung anderer nützlicher und wohlthätiger Zwecke, IV Teil, Brabant, Bibl. Giesker, 1874. str. 7).

⁷⁰ Nav. dj., str. 218.

⁷¹ *Von denen Tugenden der Kräuter, Steine, und etlicher Tiere*, iz »Knjige TAJNA Alberta Velikog«, str. 218.

iz repa kobile, obješen iznad vrata, ne propušta puževe da uđu u kuću.«
Ili: »Zub od ždrebeta od jedne godine, obješen o vrat djetetu, čini da djetetu zubi niču bez osjeta bola...«⁷²

Albertovo shvaćanje o nekim problemima teologije

a) Učenje o Bogu kao »Prvom Uzroku«

Bog kao »Prvi Uzrok« svega što postoji spoznatljiv nam je, prema Albertu samo na temelju raznih oblika našeg iskustva. Iskustvom znamo za »istinitost« raznolike uzročne povezanosti među stvarima. To iskustvo »istinitosti« pokazuje smjer prema Bogu kao Temelju »istinitosti«. Kao što je »vatra najtoplija«, ukoliko samo ona u sebi posjeduje toplinu u najizvornijem i savršenom obliku (»simplicem et in termino«), i jer je ona »uzrok topline« u drugim stvarima za koje kažemo da su tople tako je to i s našim iskustvom »istinitosti«: »Ono Najistinitije jest Uzrok da postaju istinitima sve stvari koje su njemu sukcesivne...«⁷³ Nije moguće u beskonačnost produživati slijed prouzročivosti: svi susljedni uzročni pokretači bivaju uzrokovatelji samo snagom Prvog Pokretača. Stoga slijedi: »Ako je Prvi Pokretač beskonačno udaljen (distant per infinita), nikada neće doći do približavanja, i prestat će svako gibanje i cjelokupna priroda.«⁷⁴ Gibanje je uvijek rađanje nečega novog, ili — nastajanje, pa je ono ontološki uvijek raspolovljeno »između biti i ne biti (media infra esse et non-esse«, između »postojećeg i nepostojećeg«, i ono uvijek u sebi nosi prijelaze »iz ne-biti u biti«, te preko svih prijelaza upućuje na neko »Prvo Vječno koje ne može nastati (ingenerabile)«, i koje ne podliježe nikakvim promjenama (impossibile est corrumpi).⁷⁵

Po mišljenju Alberta, Heraklit ima krivo kad tvrdi da »sve teče«. »Ako doista sve teče, kao što kaže Heraklit, tada slijedi — po njemu — da ništa nije istinito. Dakle — sve je lažno.«⁷⁶ Nemoguće je, međutim, da sve bude lažno ako nije u tome uključena čvrsta istinitost. Ni laži nema bez uključene istine! Po svome znanju božanski je um uzrok svega što jest, i uzrok »reda među stvarima koje jesu«: on je taj koji sređuje od sebe prouzročene stvari, kao što je »u zametnoj ćeliji čovjeka stanovito umijeće, koje čini i raspodeljuje i sređuje sve udove čovjeka...«⁷⁷ Sve stvari u svijetu povezane su dakle »s onim što je uvijek i svagdje na jedan i isti način, i što je Čisti Akt (simplex actus existens)«. ⁷⁸ U njemu nema nikakve primjese potencije.⁷⁹ »Božanska supstancija je Uzrok svakog uzroka među po-

⁷² Nav. dj., str. 218.

⁷³ *Metaphysica*, Aschendorff, str. 95.

⁷⁴ Nav. dj., str. 96.

⁷⁵ Nav. dj., str. 99-100.

⁷⁶ Nav. dj., str. 204.

⁷⁷ Nav. dj., str. 311.

⁷⁸ Nav. dj., str. 312.

⁷⁹ Nav. dj., str. 483.

jedinačnim stvarima u prirodi.«⁸⁰ To je »Prva Supstancija«. Ona je »nematerijalna i posvudna i oduvijek; samo ona nužno postoji, i kao supstancija i kao sila«⁸¹ Ta »Prva Supstancija« jest apsolutno nesastavljena i ona je »iznad svakog imena (super nomen)«.⁸² Ona je »Prvi Uzrok« svega, iz nje proizlaze inteligencije nebeske, kao i čitavi svijet u svom postojanju.⁸³ Ovdje Albert, uz Božji intelekt, pripisuje umno shvaćanje i nižim nosiocima inteligencije u samim zvijezdama.

Kao što je Bog prvi uzrok »istinitosti«, dakle — Istina svake istine, tako je on i »Dobro svakog dobra« u svijetu.⁸⁴ Kad Empedoklo govori da je »ljubav« uzrok dobra, i Dobro svakog dobra, ima krivo. Empedoklo ne može odgovoriti na pitanje: »Po čemu je ljubav takvo dobro da bi mogla biti Dobro svakog dobra«⁸⁵; ljubav samo »skuplja« dijelove prirode u različite »smjese« (mixture),⁸⁶ koje u sebi nose manjkavosti, pa stoga ne mogu biti »Dobro svakog dobra«. Bog kao dobro svakog dobra »na dobro upravlja sve što je od njega, kao što dobar otac upravlja na dobro... sve što je u kući, naime, djecu, sluge i životinje...«⁸⁷

Prvi Uzrok toliko je iznad svih stvorenja da ga mi niti ne možemo shvatiti. Mi ga možemo samo naslutiti. Mi ne možemo definirati »prvu materiju«, i to »ex defectu«, tj. zbog toga što je ona čista potencija, pa nema još u sebi ničega po čemu bi se mogla spoznati i nazvati. Međutim — »o Bogu nije tako«: On u apsolutnom savršenstvu ima sve što se može spoznati i označiti imenom; on je savršen ili Čisti Akt, bez ikakve nesavršenosti u sebi. Mi njega ipak možemo spoznati samo nejasno — »confuso intellectu« — jer o Bogu ne shvaćamo »što« je On, nego shvaćamo samo »da« On jest, a i to konfuzno. Naime: ne spoznajemo Boga po nekom učinku, koji je s njime istoznačan, te neposredno i bitno s njime povezan. Takva spoznaja po Njemu neadekvatnim učincima više nam kaže što Bog nije negoli što On jest. Kad se radi o spoznaji Boga, naš se razum nalazi u situaciji istoj »kao oko noćne ptice (vespertilionis) prema svjetlosti sunca... Zbog toga Bog nam nije savršeno spoznatljiv: i ne možemo njega označiti odgovarajućim imenima«. On je »super omnem veritatem«.⁸⁸ O svakom stvorenju mi moramo reći: »Što god je u stvorenom biću, to je bitak, i to je istinski bitak, ali stvoreno biće nema istinitosti i savršenstva Prvog Bića, osim u svome — određenom stupnju.«⁸⁹ Stvoreno biće jest »čitavo istinito, ali ne istinitošću Prvog Bića«, nego kao ono što slijedi »per posterius« nečemu što je »per prius«. Iz toga slijede razni »stupnjevi

⁸⁰ *De coelo et mundo*, Aschendorff, str. 77.

⁸¹ *Metaphysica*, Aschendorff, str. 485.

⁸² Nav. dj., str. 491.

⁸³ Nav. dj., str. 507.

⁸⁴ Nav. dj., str. 527.

⁸⁵ Nav. dj., str. 530.

⁸⁶ Na istom mj.

⁸⁷ Nav. dj., str. 533.

⁸⁸ *Super Dionysium — De divinis nominibus*, Aschendorff, 1972, str. 32-33.

⁸⁹ Nav. dj., str. 308.

analogije«.90 Zbog spomenute nejasnoće u spoznavanju Boga, slijedi to da »vjerovati može samo onaj tko to hoće«.91 Boga, naime, ne smijemo shvaćati kao nekakav »uzrok proporcioničan za neki učinak«.92 Moramo ga, međutim, shvatiti kao »razlog i uzor (ratio et exemplar) svih stvorenja«.93 Bog, dakle, »nije ništa od stvorenih stvari«, ali on je ipak »uzrok svake stvari i uzrok svemira«.94 Nekako ovako: umjetnik nije »ništa od mramora« kipa što ga napravio, ali je on ipak razlog i uzorak svog kipa, ukoliko taj kip nitko osim njega nije mogao napraviti. Bog je »tvorni uzrok, egzemplarni uzrok i svršni uzrok« svijeta.95 Ne može se to shvatiti na način kao da Bog »proizvodi stvari samim dijeljenjem svoje supstancije«.96

On nije »dio cjeline« svijeta. On je samo »egzemplarna forma« i za ovaj svijet. Boga spoznajemo kao Počelo kad ga prihvatimo kao »Svjetlo našeg intelekta, kojim božanskim svjetlom onda bivamo dovedeni do božanskih atributa kao do konsekvencija«.97

b) Analogija naše spoznaje Boga

Albert raspravlja o tome da li je Bog spoznatljiv iz stvari u prirodi i o tome da li je spoznatljiv na jedan ili više načina. Problem spoznaje Boga sastoji se u ovome: s jedne strane, nijedno ograničeno biće ne može spoznati nešto Neograničeno, dok, — s druge strane, po Ivanu Damašćanskom — »sama stvorenost, ustrajnost i upravljanje stvorenim stvarima« ipak moraju govoriti o veličini naravi Božje. Gdje je istina?! — Albert odgovara pozivajući se na već navedenu Ciceronovu sliku o palači i lastavicama: iz sastavljenosti i raspoređenosti dijelova palače moglo bi se zaključiti da je nisu napravile lastavice, nego jedno razumno biće.98 Tako se to »pokazuje i u svijetu, da ništa od onoga što je u svijetu ne može biti uzrok svijeta, te da su sastavni dijelovi svijeta dovedeni u postojanje od nekoga Mudrog Bića, čija snaga nadilazi svaku snagu svijeta (omnem virtutem mundi) . . . Tu supstanciju mi nazivamo Bog . . . I takvom spoznajom, iz samih stvari u prirodi, mogu Bog spoznati ljudi i anđeli.99

Na pitanje kako se nadosjetilnog Boga može spoznati iz osjetilne prirode, što je kontradiktorno, odgovara Albert: »Bog se spoznaje na mnogo načina — i tjelesnim, i razumskim i imaginacijskim gledanjem. Ali ta je podjela postavljena u vezi s onim u čemu se očituje Bog. O njemu, Bogu, mi imamo samo umsku spoznaju. I stoga, u svemu tome treba da bude intelektualno gledanje, ako se već prihvaća spoznaja o Bogu. Intelekt, naime, prosuđuje i imaginaciju i osjetilno gledanje, po

⁹⁰ Na istom mj.

⁹¹ *Super Dionysii mysticam. theologiam et epistulas*, Aschendorff 1978, str. 170.

⁹² Nav. dj., str. 8.

⁹³ Nav. dj., str. 10.

⁹⁴ Nav. dj., str. 17.

⁹⁵ Nav. dj., str. 42.

⁹⁶ Nav. dj., str. 99.

⁹⁷ Nav. dj., str. 465.

⁹⁸ *Usp. Summa theologiae sive De mirabili scientia Dei*, Aschendorff 1978, str. 51.

⁹⁹ Nav. dj., str. 51.

tome što o imaginaciji i osjetilnoj spoznaji razmišljamo intelektualnim svjetlom... Intelpekt ne prima tjelesnu sliku kao takvu, ni imaginacijsku sliku kao takvu. I jednu i drugu sliku on preuzima na način znaka koji ga vodi u nešto božansko. To se božansko uočava... po vlastitostima osjetilnih stvari...¹⁰⁰

Na prigovor da nema nikakve proporcije (habitudo) između stvorenoga i Nestvorenoga, te da prema tome spoznaja o Bogu ne bi bila nikakva spoznaja, odgovara Albert: »Kao što se ono Nestvoreno odnosi prema učinkovitosti... djela izvršenog snagom samog Nestvorenog, tako se i ono stvoreno... odnosi po vlastitostima stvorenoga i po samom nastajanju.«¹⁰¹ Tu se radi o »analogiji«, a ne o istoznačnosti logičke supozicije.

Po Albertu, analogija je »dovoljna za diskurzivno argumentiranje (ad ratiocinationem argumentationis), u kojem se putem silogizma dolazi do Eminentnog Uzroka, i po njegovim učincima, što se ne mogu s njime pomiješati (Causa Eminens... per effectum suum non convertibilem cum Ipsa)«.¹⁰²

Ali može se prigovoriti ovako: Ako su dvije stvari beskonačno različne jedna od druge, onda ne postoji mogućnost te dvije stvari povezati, a Bog je beskonačno različan (infinite distat) od svakog svog učinka, dakle, nema nikakva traga Božjeg u stvorenjima. — Albert na to odgovara: »Premda se Prvi Uzrok beskonačno razlikuje od svega prouzročena, i to po svojoj biti i po svim vlastitostima, ipak se On — po relaciji prouzrokovanja i relaciji učinjenog djela — ne razlikuje beskonačno nego — kroz proizvođenje — On čini da se događa ono prouzročeno, određujući na taj način stvari za postojanje i usmjerujući ih prema određenom cilju. Na taj način On u svojim učincima ostavlja trag.«¹⁰³

Albertovo učenje možemo sada sažeti u riječi: »Svako djelo u prirodi jest djelo Inteligencije«.¹⁰⁴ Božji Um jest »prvi i sveopći pokretač za čitavu prirodu«.¹⁰⁵

c) Učenje o duši

Albert pobija Empedoklovo učenje, po kojem je duša samo sklad sastavljenosti dijelova nekog tijela. Biljna duša i osjetilna duša jesu naime u tijelu, ali one nisu tjelesne. Čovječji um, još više, »niti je sposobnost (virtus) tjelesna, niti je sposobnost u tijelu, nego je odvojena...« Albert ne rastavlja oštro dušu i tijelo u djelovanju živog organizma, posebno čovjeka. Stoga on kaže: »Bez sumnje bolje je reći — ne da se duša smiluje ili da duša uči ili da duša shvaća, nego čovjek, čitavi, (da shvaća, uči...) p o d u š i, jer djelovanja onih bića koja su doista spojena vrše se... po naravnim potencijama, koje pripadaju

¹⁰⁰ Nav. dj., str. 56.

¹⁰¹ Nav. dj., str. 59.

¹⁰² Na istom mj.

¹⁰³ Nav. dj., str. 61.

¹⁰⁴ *De natura et origine animae*, Aschendorff 1955, str. 3.

¹⁰⁵ Na istom mj.

nekada duši, i nekada tijelu...¹⁰⁶ Posebno se Albert osvrće na aktivnost našega »trpnog intelekta« (intellectus possibilis): »Trpni intelekt, kojeg je svojstvo činiti da sve postane shvatljivo, jest neka odvojena supstancija, i čini se da se on na neki način ne kvari kvarenjem tijela...¹⁰⁷ Čovječji intelekt — sam po sebi — »možda je nešto božansko i nepodložno utjecanju (impassibile), nešto što se odvija od tijela, i tada će imati shvaćanje i druge užitke na drugi način, bez zapreka (quibus nihil est contrarium)...¹⁰⁸ Po Albertu, umska duša jest ta koja daje gibanje tijelu, i ona je ta koja predstavlja akt za materijsko-tjelesnu potenciju organizma. Ona je pokretač i akt tijela »kao što je mornar akt i pokretač lađe«.¹⁰⁹ Albert pobija kao zabludu učenje starih mislilaca, po kojem bi »shvaćanje i osjetilna spoznaja bili nešto isto«¹¹⁰: »Osjet naime vlastitih osjetilnih predmeta uvijek je istinit i on pripada svim životinjama, a — protivno tome — shvaćanje događa se i krivo, i ne pripada nijednoj životinji osim onoj koja ima razum.«¹¹¹ Albert shvaća dušu kao stvarnost koja nije sastavljena od dijelova, nego je ona »na neki način sve što god jest (omnia quodammodo quae sunt)«:¹¹² sve naime što jest ili je osjetilno, tj. spojeno s materijom, ili je inteligibilno, tj. odvojeno od materije; a duša se poistovjećuje (efficitur idem actu) s osjetilnim i inteligibilnim stvarnostima. Po Albertu — »duša ne umire sa smrću tijela« i »nije je bilo prije tijela«:¹¹³ i u supstanciji, i u sposobnostima i u djelovanju intelektualne duše ima nešto što se ne da svesti na tjelesnu sastavljenost, pa »ono što je odvojivo (separatum) od tijela po supstanciji i sposobnostima i djelovanju ne biva uništeno s uništenjem tijela; razumna duša dakle ne može se uništiti kad se uništi tijelo«.¹¹⁴ Protivno Averoesu, koji učenjem da postoji samo jedan »intellectus agens« za sve ljude i na kraju pojedinačna duša rasplinjuje se u tom općem razumu (inteligenciji Mjesečeve sfere) — niječe besmrtnost duše, Albert pobija — kako on kaže — »zabludu onih koji govore da iz svih duša ostaje jedna jedina poslije smrti«.¹¹⁵ Njegovi su razlozi npr. ovakvi: »Spekulativni intelekt pripada duši samoj po sebi, i tako bi on (u pretpostavci da je točno učenje o samo jednoj duši! — m.o.) bio isti kod svih ljudi, što je očito krivo, jer — kad bi na taj način postojao samo jedan s mudrošću, tada bi svaki čovjek bio mudar, a to je krivo.«¹¹⁶

¹⁰⁶ *De anima*, Aschendorff 1968, str. 42.

¹⁰⁷ Nav. dj., str. 43.

¹⁰⁸ Na istom mj.

¹⁰⁹ Nav. dj., str. 70.

¹¹⁰ Nav. dj., str. 170.

¹¹¹ Nav. dj., str. 171.

¹¹² Nav. dj., str. 223.

¹¹³ Nav. dj., str. 225.

¹¹⁴ Na istom mj.

¹¹⁵ Nav. dj., str. 227.

¹¹⁶ Na istom mj.,

Albert je bio svojevrsni enciklopedist. Pisao je o logici i noetici o ontologiji, o etici i moralci o psihologiji, o teologiji, o filozofiji, o prirodoslovnim znanostima od astronomije do botanike, o pojedinim knjigama Sv. pisma, o pedagogiji, o propovjedništvu, o mističkoj teologiji itd. Povijesnu važnost svih tih djela treba gledati u obratu mišljenja u Katoličkoj crkvi. Taj je zaokret bio revolucionaran, i sastojao se u tome da je u kršćanskom kulturnom prostoru »sveti« Augustin bio potisnut od »poganina« Aristotela. To je bila najveća duhovna revolucija srednjega vijeka. Izvršili su je Albert Veliki i Toma Akvinski.¹¹⁷ Aristotel je za Alberta vrhunski autoritet u stvarima prirodoslovnih znanosti. Međutim, Aristotel nije za Alberta nikakvo božanstvo. Albert ne napušta ni Platona tamo gdje misli da ovaj ima pravo. Albert nije dao određen vlastiti sistem filozofije, ali on je kulturnom društvu srednjega vijeka poklonio enciklopedijski sažetak već stečenih spoznaja. Na taj način dao je svom vremenu novi i snažan intelektualni impuls u smjeru aristotelovskog promatranja svijeta, koje promatranje svršava s tim da se ne ide od pretpostavke Boga prema spoznajama o svijetu, nego obratno — od spoznaja o svijetu prema opravdanju vjere u Boga. Albertova reputacija razlogom je da su Albertu pripisivali također »djela iz alkemije, magije i drugih okultnih znanosti za koje on nikada nije imao volje (de goût)«¹¹⁸ pišu povjesničari filozofije srednjega vijeka.

Albert razlikuje filozofiju i teologiju: filozofija se zasniva na razumu, a teologija se zasniva na objavi i božanskom nadahnuću.¹¹⁹ Filozofija se bavi razumskom obradom stvari u prirodi, a teologija se bavi stvarima vjere i morala. Albert slijedi u stvarima vjere i morala crkvene oce, u stvarima medicine Galena i Hipokrata, a u stvarima prirodoslovlja Aristotela. Protiv augustinizma, koji je zastupala franjevačka škola učeći da opće pojmove shvaćamo pomoću direktne iluminacije koju daje Bog, Albert i Toma Akvinski brane aristotelovsko učenje, po kojem opće pojmove shvaćamo apstrakcijom iz pojedinačnih stvari u prirodi. U stvarima mističke teologije Albert naginje neoplatonizmu, s neoplatoničkom naukom o izlaženju svega iz onoga izvorno »Jednoga«. Albert se nadahnjuje i mističkom teologijom Dionizija Areopagite, kao i djelima neoplatoničara Prokla. U djelima tih pisaca ide se za tim da se približe do sjedinjenja ono čovječansko sa samim božanskim.¹²⁰ Mističko sjedinjenje nadilazi filozofsku spoznaju Boga kao onoga »Jednoga« u njegovoj neizrazivoj »eminentia« i »excellencia«. Albert se na području mističke teologije stalno bori protiv panteističkih skretanja Davida od Dinanta. U stvarima botanike, zoologije, mineralogije i alkemije kao uvoda u kemiju Albert je na temelju vlastitih istraživanja znatno proširio stare spoznaje. Pojedina kriva shvaćanja što ih zastupa o nebeskim sferama i zvijezdama prouzročena su tadašnjim shvaćanjima u redovima stručnjaka za pitanja astronomije. U mnogo stvari on se

¹¹⁷ J. FISCHL, *Geschichte der Philosophie*, Verlag Styria 1964, str. 190.

¹¹⁸ P. MANDONNET, *Dictionnaire de Théologie Catholique*, I, Paris 1930, col. 673.

¹¹⁹ *Metaphysica*, I. II. tr. 3, c. 7.

¹²⁰ *Super Dionysium — De mystica theologia*, c. I, par. 2.

nije mogao osloboditi magijskog i astrološkog shvaćanja svoga doba. Zbog toga i on pripisuje magijske učinke nekom dragom kamenju i nekim biljkama.¹²¹ Sa svom željom da bude nepokolebivi branitelj istine — radi čega je napisao i raspravu »Zabluda Aristotela,«¹²² Albert je i u teologiji napravio dvije velike povijesnoliterarne pogreške, zbog kojih je postao propagatorom neoplatonizma u Njemačkoj.¹²³ Izvadak iz neoplatoničkih Eneada, s naslovom »Liber de causis«, smatrao je najboljim sažetkom aristotelovske metafizike i objavio je to djelo s opsežnim komentarom. Isto tako krivo je mislio da su spisi Dionizija Aeropagite, suvremenika sv. Pavla, autentični, pa je i te apokrifne spise objavio s opsežnim komentarom. Zbog tih dviju zabluda dogodilo se da je Albert, unatoč zanosu za Aristotela, postao širiteljem neoplatonizma u Njemačkoj. Osobito preko djela Dietricha von Freiburga, te kasnije Meistera Eckharta, Taulera i Henrika Seusea! Još u 15. st. postojao je u Kölnu pravac »albertinista« koji su se borili protiv »tomista«. Duhovni vođa »albertinista« Henrik von Kampen izvršio je snažan utjecaj na Nikolu Cusanusa i mističara Dionizija Kartuzijanca.

Albert je kritički usmjereni aristotelovac. Zbog toga prema njemu svaka naša spoznaja počinje od osjetila: duša je kao neispisana ploča, koju spoznajama ispisuje samo osjetilno iskustvo. »Djelatni razum« ili »intellectus agens« izdvoji ili apstrahira iz osjetilnih doživljaja duhovnu spoznajnu sliku te time aktivira »trpni razum« ili »intellectus patiens« za spoznaju općih pojmova. Po Albertu je opći pojam »ante rem« u Božjem umu, »in rebus«, u samim stvarima, i »post rem« u našem razumu. U odnosu na Boga: ne bi dakle bilo našeg znanja o stvarima kad ne bi i u Božjem umu bilo znanja o tim stvarima. Dok Aristotel shvaća dušu samo kao »formu« tijela», Albert je shvaća također kao samostalnu supstanciju. Bez toga, on misli, ne može se obrazložiti katolička nauka o besmrtnosti. Po Averoesu, rekli smo, postoji samo jedan »djelatni razum« za sva ljudska bića. Protivno tome, Albert uči da »djelatni razum« pripada svakoj duši kao samostalnoj supstanciji. Albert pripisuje duši kao supstanciji svojstva vegetativnog, senzitivnog i intelektualnog života čovjeka. Samo direktno upletanje božanske moći, po Albertu, aktivira »djelatni razum« duše pojedinog čovjeka.¹²⁴

Albert je bio velik prirodoslovac svoga doba. Poslije Teofrasta, Aristotelova nasljednika, nitko nije s tolikom brižljivošću opisivao biljke kao Albert. On nije pokušavao i sistematizirati biljke prema morfologiji. Biogeograf i oceanograf Humboldt zadivljen je Albertovom oštroomnošću. U zoologiji Albert je proširio Aristotelovo učenje vlastitim zapažanjima, gdje je uspoređivao životinjske organe s ljudskim organima, te donekle bio zasnivač komparativne anatomije. Oslonom na uvjerenje da priroda ne čini skokove, Albert je istraživao evolutivno prijelazne udove između ptica i sisavaca, kao i postepenost prijelaza iz vrste u vrstu, te je time sudjelovao, donekle, u pripremanju puta za Dar-

¹²¹ *Enciclopedia filosofica*, Sansoni ed., Firenze 1967, str. 156-157.

¹²² *Summa theologiae*, II, 1. 4.

¹²³ J. FISCHL, *Geschichte der Philosophie*, Verlag Styria 1964, str. 191-194.

¹²⁴ Nav. dj., str. 193.

winovu teoriju descendencije, ma koliko njegov temeljni stav nije usporediv sa strogo materijalistički i häckelovski shvaćenom teorijom spontane evolucije.¹²⁵ U astronomiji Albert je surađivao na onim pretpostavkama koje su nadahnule Kristofa Colomba za njegove otkrivačke pothvate. Albert je donio nove dokaze za tvrdnju da Zemlja ima oblik kugle, upozoravao je na mjere veličine zemlje, na njezin opseg njezinu zaobljenost, obrazlagao je da se može prijeći u određenom smjeru vožnje i same oceane, te je dokazivao da je klima na oceanima podnosaiva za ljudski organizam.¹²⁶ Upozoravao je i na to da je spoj Crvenog i Sredozemnog mora ostvariv bez ikakva rizika. To se predviđanje, izgradnjom Sueskog kanala, nekoliko stoljeća kasnije i potvrdilo. U medicini, u povijesti medicine, Albertovo ime ima svoje značenje: dao je opis mnogih ljekovitih biljaka i upute za njihovu upotrebu. Kao prirodoslovac stalno je isticao potrebu opažanja i eksperimenata, s upozorenjima da se tu ne da puno postići deduktivnim metodama. Nije se sasvim oslobodio od nastranosti magije i astrologije. On naziva zvijezde pravim gospodarima svijeta, čijoj se moći može donekle suprotstaviti samo čovječja volja. Smatra da astrolozi mogu prereći sudbinu čovjeka i da snovi otkrivaju budućnost. Tvrdi da je sâm vidio dragi kamen safir koji je liječio čireve i da se minerali mogu — pomoću alkemijskih postupaka — promijeniti jedni u druge.

Filozofski zaokret od Platona prema Aristotelu, što su izveli Albert i Toma Akvinski, povijesno je bio izazvan pojavom sekte albigenza. Ta je sekta držala materiju počelom zla i lišavala zemaljska dobra njihove odgovarajuće vrijednosti. Brak i upotrebu masnih jela proglašavala je za grijeh. Za Crkvu, državu i za društvo to je učenje postalo ozbiljna opasnost. Albigenzi su, zbog svoje borbenosti protiv raskoša i udobnog života, imali mnogo pristalica po čitavoj Evropi. Sveti Dominik, osnivač dominikanskog reda, kojemu je pripadao i Albert, osjetio je da se idealisti, kakvi su bili albigenzi, mogu iz svoje opasne pretjeranosti obratiti na put kršćanske umjerenosti samo kad i kod kršćana osjete spremnost za siromaštvo. Sveti Dominik osnovao je stoga 1216. g. prosjački red propovjednika da bi mogao efikasno djelovati na obraćenju albigenza i, k tome, na suzbijanju islama i na općem poboljšanju kršćanskog življenja.

U kontekstima socioloških kretanja što ih je nametala ekstremistička albigenška devijacija od izvornog kršćanskog poimanja čitave prirode, i one materijalne, kao stvorenja i hrama Božjeg, Albert je uočio da se ono »ljudsko« u kršćanskoj religiji, posebno »utjelovljenje« Kristovo, više ne može na odgovarajući način vrednovati u filozofiji augustinizma i neoplatonizma. Ta su dva pravca i sami bili pomalo neprijateljski, sumnjičavo i nekonstruktivno usmjereni prema svemu tjelesnom: u ozračju što ga stvaraju te filozofije čovjek lako skreće od pojedinačnih osjetilnih stvari u prirodi u apstraktni svijet vječnih ideja, općih pojmova, apstraktnih orijentacija — koje bi, eto, jedine bile vrijedne naše ljubavi. Za Alberta je to bio opasni negativizam, opasno podcjenjivanje tjelesnog svijeta, iznakaženje inkarnacijskog počašćenja materije, bijeg

¹²⁵ Nav. dj., str. 194.

¹²⁶ Usp. *De coelo et mundo, De natura locorum* (posebno Tract. III.), passim.

u iluzije, »opijum za narod« — rekli bismo mi danas. Stravično velika bila je takva intuicija Alberta, i on se okrenuo prema filozofiji koja nije lišavala vrijednosti, nego je visoko cijnila upravo osjetilne pojedinačne stvari, te s punim poštovanjem gledala na sve tjelesno. To je bila Aristotelova filozofija. Albert je htio tu filozofiju otvoriti kršćanskom svijetu, kao što su to učinili Avicenna za Arape i Maimonides za Židove. Tome cilju Albert je posvetio život i gotovo cjelokupni svoj rad na teološkom, filozofskom i prirodoslovnom području. Po tom posljednjem Albertovo je djelo za nas kršćane 20. stoljeća velika opomena, ukoliko se mi ljudi Crkve, bilo svjetovnjaci ili članovi svećeničkog reda, ne brinemo dovoljno za odgovarajuću današnju sintezu teologije, filozofije i prirodoslovlja u društvenom mentalitetu što su ga stvorile suvremene filozofsko-prirodoslovne kategorije poput ovih: »znanstvenost«, »evolutivnost«, »dijalektičnost«, »relativnost«, »strukturiranost«, fenomenologijska »intencionalnost« bez stroge lingvističke određenosti, »vječnost« materije, »ekvivalentnost« masa-energija u možda bitno važnoj varijanti primjene na odnos materija-duh, nadalje, »antropomorfnost svake naše spoznaje«, »uvjetovanost« saznanja naše svijesti po nekontroliranim činocima naše podsvijesti, dijaloško-pluralističko isključenje svakog monopola na istinu, itd. To je Albertova opomena! Na razini ovog predavanja — takva opomena treba da ostane samo n a p o m e n a onima kojih se ta pitanja, zbog implikacija za vjerski svjetonazor, direktno tiču, ili po profesionalnoj dužnosti predstavnika vjere ili po »razboritom« prihvaćanju određenoga vjerskog svjetonazora, npr. katoličkog kršćanstva. Kršćanstvo nije, prema Bibliji, samo »fides«, nego je ono »fides quaerens intellectum«, odnosno »fides quaerens prudentiam«. Uvijek, pa i danas! U Albertovo doba, i u dvadesetom stoljeću!